

ISSN 2616-678X

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

# ХАБАРШЫСЫ

---

**ВЕСТНИК**

Евразийского национального  
университета имени Л.Н. Гумилева

**BULLETIN**

of the L.N. Gumilyov  
Eurasian National University

**ФИЛОЛОГИЯ** сериясы

Серия **ФИЛОЛОГИЯ**

**PHILOLOGY** Series

**№2 (123) / 2018**

1995 жылдан бастап шығады

Издается с 1995 года

Founded in 1995

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Астана, 2018

Astana, 2018

Бас редакторы **Дихан Қамзабекұлы**  
*филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)*

Бас редактордың орынбасары **Шолпан Жарқынбекова**  
*филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)*

#### Редакция алқасы

Аскер оғлы Рамиз	ф.ғ.д., проф. (Әзербайжан)
Ақматалиев Абдылдажан	ф.ғ.д., проф. (Қырғызстан)
Бахтикиреева Улданай	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Беженару Людмила	ф.ғ.д. проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргүл	ф.ғ.к., (Қазақстан)
Біжкенова Айгүл	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жақыпов Жантас	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Журавлева Евгения	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жаң Динжиң	PhD, проф. (Қытай)
Ескеева Мағрипа	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ержласун Гүлжанат	PhD, ассос. проф. (Түркия)
Қасқабасов Сейіт	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Негимов Серік	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нұрғали Қадиша	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нуриева Фануза	ф.ғ.д., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	ф.ғ.д., проф. (Германия)
Рахманов Носимхан	ф.ғ.д., проф. (Өзбекстан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (АҚШ)
Сәтенова Серікгүл	ф.ғ.д. проф. (Қазақстан)
Султанов Казбек	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Тәжібаева Сәуле	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хисамитдинова Фирдаус	ф.ғ.д., проф. (РФ, Башқұртстан)
Чернявская Валерия	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Шәріп Амантай	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шәріпова Гүлбану	ф.ғ.к., қауымд. проф. (Қазақстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Түркия)
Янковский Генрих	PhD, проф. (Польша)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сатпаев к-сі, 2, 408 б.

Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31413)

E-mail: vest\_phil@enu.kz

Жауапты редактор, компьютерде беттеген Құрманғалиев Ілияс

**Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. ФИЛОЛОГИЯ сериясы**

Меншіктенуші: ҚР БжҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27.03.2018 ж. №16996-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 35 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 12/1, тел.: (7172)709-500 (ішкі 31413)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief **Dihan Kamzabekuly**  
*Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)*

Deputy Editor-in-Chief **Zharkynbekova Sholpan**  
*Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)*

#### **Editorial board**

Asker ogly Ramiz	Doctor of philology, Prof. (Azerbaijan)
Akmataliyev Abdildajan	Doctor of philology, Prof. (Kyrgyzstan)
Bakhtikireeva Uldanai	Doctor of philology, Prof (Russia)
Beisembayeva Zhanargul	Can. of philology, (Kazakhstan)
Bezhenaru Lyudmila	Doctor of philology, Prof (Romania)
Bizhkenova Aigul	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Chernyavskaya Valeriya	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Erzhiasun Güljanat	PhD, assos. Prof (Turkey)
Yeskeyeva Magripa	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Henryk Jankowski	PhD, Prof. (Poland)
Kaskabassov Seit	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Khisamitdinova Firdaus	Doctor of philology, Prof. (RF, Bashkortostan)
Metin Ekiji	PhD, Prof. (Turkey)
Negimov Serik	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurgali Kadisha	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurieva Fanuza	Doctor of philology, Prof. (RF, Tatarstan)
Reichl Karl	Doctor of philology, Prof. (Germany)
Rakhmanov Nasimhon	Doctor of philology, Prof. (Uzbekistan)
Rivers William Patrick	PhD, Prof. (USA)
Satenova Serikkul	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Sultanov Kazbek	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Sharip Amantay	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Sharipova Gulbanu	Can. of philology, assos. Prof. (Kazakhstan)
Tazhybayeva Saule	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhakypov Zhantas	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhang Dingjing	PhD, Prof. (China)
Zhuravleva Yevgeniya	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008  
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31413)  
E-mail: vest\_phil@enu.kz

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev

#### **Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University PHILOLOGY Series**

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No 16996-Ж from 27.03.2018

Periodicity: 4 times a year Circulation: 35 copies

Address of printing house: 12/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31413)

© **L.N.Gumilyov Eurasian National University**

Главный редактор **Дихан Камзабекулы**  
*доктор филологических наук, проф. (Казахстан)*

Зам. главного редактора **Шолпан Жаркынбекова**  
*доктор филологических наук, проф. (Казахстан)*

#### **Редакционная коллегия**

Аскероглы Рамиз	д.ф.н., проф. (Азербайджан)
Акматалиев Абдылдажан	д.ф.н., проф. (Киргизстан)
Бахтикиреева Улданай	д.ф.н., проф. (Россия)
Беженару Людмила	д.ф.н., проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргуль	к.ф.н., (Казахстан)
Бижкенова Айгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жакыпов Жантас	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жан Динжин	PhD, проф. (Китай)
Журавлева Евгения	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ескеева Магрипа	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ержласун Гульжанат	PhD, ассос. проф. (Турция)
Каскабасов Сейит	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Негимов Серик	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нургали Кадиша	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нуриева Фануза	д.ф.н., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	д.ф.н., проф. (Германия)
Рахманов Насимхон	д.ф.н., проф. (Узбекистан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (США)
Сатенова Серикгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Султанов Казбек	д.ф.н., проф. (Россия)
Тажибаева Сауле	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Хисамитдинова Фирдаус	д.ф.н., проф. (РФ, Башкортостан)
Чернявская Валерия	д.ф.н., проф. (Россия)
Шарип Амантай	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Шарипова Гульбану	к.ф.н., ассос. проф. (Казахстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Турция)
Янковский Хенрих	PhD, проф. (Польша)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 408  
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31413)  
E-mail: vest\_phil@enu.kz

Ответственный редактор, компьютерная верстка Ильяс Курмангалиев

**Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ФИЛОЛОГИЯ**  
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК  
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16996-Ж от 27.03.2018г.  
Периодичность: 4 раза в год  
Тираж: 35 экземпляров  
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажимукана, 12/1, тел.: (7172)709-500 (вн.31413)

## Мазмұны

<i>Абасилов А.М.</i> Жаңа қазақ әліпбиі: әлеуметтік лингвистикалық мәселелері, оларды шешу жолдары .....	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жырының діни мотивтері ..	15
<i>Абдразакова А.А., Ахметова Б.Б., Қасқатаева Ж.А., Бакенова А.М.</i> Сан компонентті кейбір киелі ұғымдардың қалыптасу тарихынан .....	21
<i>Аймұхамбет Ж.Ә.</i> Мифтік кеңістіктегі <i>адамзат</i> пен <i>пері-зат</i> байланысы және оның көркем әдебиетте бейнеленуі .....	30
<i>Амангазиева М.К.</i> Л.З. Будаговтың «Түрік-татар сөздерінің салыстырмалы сөздігінің» қазақ лексикографиясындағы орны .....	38
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Кәсіби-бағытталған шетел тілін үйренудің тұлғалық-бағытталған тәсілі .....	44
<i>Байбек А.К.</i> Үкілі Ыбырай – сан қырлы дарын иесі .....	51
<i>Байбеков С.Н., Шормакова С.М., Аязбекова Э.М.</i> Ұлы Дала көне есептері және оның Бөлтірік шешен шығармашылығындағы көрінісі .....	63
<i>Гауриева Г.М., Жумабекова Ә.А.</i> Студенттердің тілдік компетенциясын қалыптастыруда аутенттік мәтіндерді қолдану .....	74
<i>Ерғалиева Райхан</i> Қазіргі заманғы қоғамдағы ұлттық мәдени мұраның проблемалары .....	76
<i>Жұманбекова Н.З., Кабдушева А.Б.</i> Студенттерде шетелдік құзыреттілікті қалыптастыру .....	81
<i>Искакова Н.С., Ислам А.</i> Заманауи лингвистикадағы бағалау теориясының дамуы .....	86
<i>Құзбақова Г.Ж.</i> Қазақ әдет-ғұрыптық ән ырғақтылығындағы сөз просодикасы .....	96
<i>Қыдырмолдина М., Нуржанова Ж.</i> Ағылшын тілін үйрену мен оқытудың маңыздылығы .....	105
<i>Лазухина Л.В., Әбдіғалиева Т.А.</i> У. Шекспирдің «Отелло» пьесасындағы одағайлардың қазақ тіліне аударылуына талдау .....	109
<i>Нұрдәулетова Б.И.</i> Жыраулар поэзиясы мәтінінің коммуникативтік ерекшелігі .....	116
<i>Нұржанова Ж.Д., Дадехан Ж.Б.</i> Интернет көмегімен ағылшын және қазақ тілінің сөздік қорын оқыту әдістемесі .....	123
<i>Нұржаубек А.</i> Қазіргі әлемдік және отандық лингвистикадағы фрейм туралы ізденістер .....	129
<i>Оспанова А.К., Турдығылова А.К., Бакенова А.М.</i> Шетел тілі мұғалімдерінің рефлексивті қабілеттіліктерін дамуы .....	139
<i>Тұрысбек Р.</i> Ұлттық тіл табиғаты: әліпби мәні мен эволюциясы ( <i>Латын графикасына негізделген қазақ тілі әліпбиінің тарихы мен даму үрдістері туралы</i> ) .....	146
<i>Рысбаева Г.Қ., Исаева Ж.Т., Тұңғышбаева Ғ.Ж.</i> Ғаламның тілдік «культ» концептісі .....	155
<i>Сәрсекенова Қ.Қ., Меліс А.М., Тойбекова С.Р.</i> Филология мамандығы бойынша білім алушыларды компьютерлік технология бағытында оқыту .....	166
<i>Шаймерденова Н.Ғ.</i> Қазақстандағы татарлардың тарихы, тілі, мәдениеті .....	173
<i>Жазбадерек.</i> Гуманитарлық ғылымдарға саясимәдениет әлемінде заманауи зерттеу .....	185
<i>Рәсімдеу үлгісі</i> .....	188

## Contents

<i>Abasilov A.M.</i> New Kazakh Alphabet: Sociolinguistic Problems and Their Solutions .....	8
<i>Abduov M.I., Abduova N.M.</i> Religious Motifs in “Kozy Korpesh – Bayan Sulu” Poem .....	15
<i>Abdrzakova A.A., Akhmetova B.B., Kaskatayeva Zh.A., Bakenova A.M.</i> From History of Development of Some Sacral Concepts with Numerical Component .....	21
<i>Aimukhambet Zh.A.</i> The interdependence of humanity with the fairy in the mythical space and its reflection in the artistic literature .....	30
<i>Amangazyieva M.K.</i> L.Z.Budagov’s «Comparative Dictionary of Turkish-Tatar Words» in Kazakh Lexicography .....	38
<i>Aubakirova G.T., Volodina E.O., Kalieva S.N.</i> Personally-Oriented Approach in Teaching Professionally-Oriented Foreign Language .....	44
<i>Baibek A.K.</i> Ykili Ybray – Versatile Master of Transformations .....	51
<i>Baybekov S.N., Shormakova S.M., Ayazbekova I.M.</i> Ancient Tasks of the Great Steppe and Their Place in Boltirik Sheshen’s Work .....	63
<i>Gauriyeva G.M., Zhumabekova A.A.</i> Use of Authentic Texts for Formation of Students’ Linguistic Competence .....	74
<i>Yergaliyeva Rakhan</i> The Problem of National Cultural Heritage in Modern Society .....	76
<i>Zhumanbekova N.Z., Kabdusheva A.B.</i> Formation of Foreign Competencies in Students .....	81
<i>Iskakova N.S., Islam A.</i> Development of Evolution Theory in Modern Linguistics .....	86
<i>Kuzbakova G.Zh.</i> Prosody of the Word in Kazakh Ritual Song Rhythmics .....	96
<i>Kydyrmoldina M.S., Nurzhanova Zh.D.</i> The Importance of Learning and Teaching English Language .....	105
<i>Lazukhina L.V., Abdygalieva T.A.</i> Analysis of the translations of U. Shakespeare’s «Othello» plays in the Kazakh language .....	109
<i>Nurdauletova B.I.</i> Communicative Peculiarities of the Bard Texts .....	116
<i>Nurzhanova Zh.D., Dadekhan Zh.B.</i> Teaching English and Kazakh vocabulary by means of the Internet .....	123
<i>Nurzhaubek A.</i> Frame Research in the Modern World and Domestic Linguistics .....	129
<i>Ospanova A.K., Turdygylova G.D., Bakenova A.M.</i> Development of Reflexive Abilities of Foreign Languages Teacher .....	139
<i>Turysbek R.</i> Kazakh Inscription is Spirituality (About the history and trends of the Kazakh language based on Latin graphics) .....	146
<i>Rysbayeva G.K., Issayeva Zh.T., Tungushbayeva G.Zh.</i> Concept of “Cult” in Linguistic Picture of the World .....	155
<i>Sarekenova K.K., Melis A.M., Toybekova S.R.</i> Training Graduates of Philology Specialty in the Field of Computer Technology .....	166
<i>Shaymerdinova N.G.</i> The History, Language and Culture of Tatars in Kazakhstan .....	173
<b>Chronicle.</b> Modern research on humanitarian sciences in the polycultural peace .....	185
<b>Template</b> .....	188



## Содержание

<i>Абасилов А.М.</i> Новый казахский алфавит: социолингвистические проблемы, пути их решений .....	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> Религиозный мотивы в лиро-эпическом произведений «Козы Корпеш – Баян сулу» .....	15
<i>Абдразакова А.А., Ахметова Б.Б., Каскатаева Ж.А., Бакенова А.М.</i> Из история развития некоторых сакральных понятий с компонентами числительных .....	21
<i>Аймухамбет Ж.А.</i> Взаимосвязь человечества с феи в мифическом пространстве и его отражение в художественной литературе .....	30
<i>Амангазиева М.К.</i> Роль «Сравнительного словаря турецко-татарских наречий» Л.З. Будагова в казахской лексикографии .....	38
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Личностно-ориентированный подход в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку .....	44
<i>Байбек А.К.</i> Үкілі Ыбырай – многоликий мастер перевоплощений .....	51
<i>Байбеков С.Н., Шормакова С.М., Аязбекова Э.М.</i> Древние задачи Великой Степи и их место в творчестве Болтирик шешена .....	63
<i>Гауриева Г.М., Жумабекова А.А.</i> Использование аутентичных текстов при формировании языковой компетенции студентов .....	70
<i>Ергалиева Р.А.</i> Проблемы национального культурного наследия в современном социуме .....	76
<i>Жуманбекова Н.З., Кабдушева А.Б.</i> Формирование иноязычных компетенций у студентов .....	81
<i>Искакова Н.С., Ислам А.</i> Развитие теории оценки в современной лингвистике .....	86
<i>Құзбақова Г.Ж.</i> Просодика слова в казахской обрядовой песенной ритмике .....	96
<i>Қыдырмолдина М., Нуржанова Ж.</i> Важность обучения и преподавания английского языка .....	105
<i>Лазухина Л.В., Абдигалиева Т.А.</i> Анализ перевода на казахский язык междометий пьесы У. Шекспира «Отелло» .....	109
<i>Нурдаулетова Б.И.</i> Коммуникативные особенности текстов жырау .....	116
<i>Нуржанова Ж.Д., Дадехан Ж.Б.</i> Приемы изучение английской и казахской лексики с помощью интернет .....	123
<i>Нуржаубек А.</i> Фреймовый подход в современной отечественной и мировой лингвистике .....	129
<i>Оспанова А.К., Турдыгылова А.К., Бакенова А.М.</i> Развитие рефлексивных умений учителей иностранных языков .....	139
<i>Турысбек Р.</i> Природа национального языка: сущность и эволюция алфавита ( <i>Об истории и тенденциях казахского языка на основе латинской графики</i> ) .....	146
<i>Рысбаева Г.К., Исаева Ж.Т., Тунгышбаева Г.Ж.</i> Концепт «Культ» в языковой картине мира .....	155
<i>Саркенова К.К., Мелс А.М., Тойбекова С.Р.</i> Обучение выпускников филологических специальностей в области компьютерных технологий .....	166
<i>Шаймерденова Н.Г.</i> История, язык, культура татар в Казахстане .....	173
<i>Хроника.</i> Современные исследования по гуманитарным наукам в поликультурном мире ...	185
<b>Образец оформления статьи</b> .....	188

# ФИЛОЛОГИЯ PHILOLOGY



ХҒТАР 16.21.27

**А.М. Абасилов**

*Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан  
(E-mail: aman\_abasilov@mail.ru)*

## **Жаңа қазақ әліпбиі: әлеуметтік лингвистикалық мәселелері, оларды шешу жолдары**

**Аңдатпа.** Мақалада автор тіл саясаты, оның нысаны мен мақсаты туралы айта келіп: «адамдар тілден нені өзгерткісі келеді, тілдің өзіндік жүйесі мен құрылымына, дамуына қалай әсер ете алады, ол қаншалықты мүмкін, мұндай тіл саясатын кім жоспарлайды және кім жүргізеді?» деген сұрақтарға жауап береді. Көптеген елдерде тіл саясатын жоспарлайтын негізгі субъекті деп әр алуан мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар мен институттарды атайды. Олар тілдің нормативті-стилистикалық жүйесін жасау, терминологиясын қалыптастыру мен дамыту және әліпби мен оның емлесін жасау, жетілдіру мәселелерімен айналысады. Осылардың ішінде әліпби - жазба тілді қатыптастырудағы саналы әрекеттердің бірі, тіл саясатының басты нысаны екендігіне арнайы тоқталады.

Мақала авторы қай қоғамда, қай елде болмасын әліпби жасау немесе оны ауыстру – бұл жалпыхалықтық, оның ішінде ұлттық мәселе екендігін айта келе, ол - саяси, мәдени, лингвистикалық, әлеуметтік лингвистикалық, әлеуметтік, экономикалық т.б. жақтан ойланып, толғанып шешетін маңызды әрі күрделі проблема дейді. Оның себептерін санамалап түсіндіреді. Әліпби ауыстырудың қажеттілігі, латын әліпбиін таңдау себебі, ұсынылған әліпби жобалары туралы талдамалық-сараптамалық ойлар ортаға салынады.

**Түйін сөздер:** тіл саясаты, лингвистика, әліпби, латын графикасы, қазақ жазуы.

**Кіріспе.** Саясат, оның ішінде тіл саясаты туралы айтқанда белгілі бір мақсатты жүзеге асыруға бағытталған саналы әрекетті түсінеміз. Тілге қатысты адамдардың қандай саналы әрекеті, оны өзгертуге бағытталған нендей мақсаты болуы мүмкін? Адамдар тілден нені өзгерткісі келеді? Адамдар тілдің өзіндік жүйесі мен құрылымына, дамуына қалай әсер ете алады, ол қаншалықты мүмкін?! Мұндай тіл саясатын кім жоспарлайды және кім жүргізеді? Осы сұрақтарға жауап іздеп көрелік.

**Өзектілігі.** Тіл мен саясат - тіл дамытудың өзара тығыз байланысты категориялары. Тіл – саясаттың әрі нысанасы (объектісі), әрі құралы. Ал саясат – тіл тағдырын шешетін мемлекеттің өзіндік ұстанған бағыты, шаралар жүйесі. Демек, қандай да бір мемлекеттегі тілдердің қоғамдық қызмет ауқымын саналы түрде арнайы дамытуға болатыны, не болмайтындығы туралы мәселенің басын ашып алу қажет.

Жалпы әлемдік тәжірибеге назар аударсақ, тіл екі түрлі жолмен дамиды да, құриды да: оның бірі – өзінен-өзі, арнайы ұйымдастырылмаған (стихиялы) түрде дамиды, не қолданыстан шығып құриды; екіншісі – қоғам, мемлекет тарапынан керекті бағытты жоспарлы түрде арнайы дамыту, не құрту. Ендеше қоғамдағы не белгілі бір мемлекеттегі тіл мәселелерін шешу мақсатында белгіленген лингвистикалық шаралар мен идеологиялық принциптер жиынтығы тіл саясатын құрайды [1, 616.]. Көптеген елдерде тіл саясатын жоспарлайтын негізгі субъекті деп әр алуан мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар мен институттарды атайды. Ал адамдардың саналы әрекетін қажет ететін тілдің негізгі салалары деп әлеуметтік лингвистикалық әдебиеттерде тілдің нормативті-стилистикалық жүйесі,



терминологиясын қалыптастыру мен дамыту және әліпбиі мен емлесін жасау, жетілдіру мәселелері көрсетіледі. Осылардың ішінде әліпби - жазба тілді қатыптастырудағы адамдардың саналы әрекеттерінің бірі, тіл саясатының басты нысаны екендігін көреміз.

**Әліпби** - арғы тегі гректің «alphabetos», яғни *альфа* және *бета* деген басқы әріптердің атынан алынған атау. Ол жеке дыбыстық элементтерді символ арқылы бейнелеп, тілдегі сөздердің дыбыстық келбетін бейнелейтін таңбалар жүйесі. Әліпбидің дүниеге келуі кез келген табиғи тілдердегі мәтінді жазуға мүмкіншілік берді. Жазудың шығуы мәдениеттің дамуына көп әсер етті. Тіл өзінің өмірдің түрлі салаларындағы қызметін кеңейтті, дамудың жаңа жолына түсіп, жаңа мүмкіндіктерге ие болды.

Қай қоғамда, қай елде болмасын әліпби жасау немесе оны ауыстыру – бұл жалпыхалықтық, оның ішінде алдымен ұлттық мәселе. Сондықтан ол - саяси, мәдени, лингвистикалық, әлеуметтік лингвистикалық, әлеуметтік, экономикалық т.б. жақтан ойланып, толғанып шешетін маңызды әрі күрделі проблема. Олай дейтін себебіміз:

**Біріншіден**, тіл табиғатына сай әліпби жасау мен таңдау мемлекеттің тіл саясатының бағытын танытады.

**Екіншіден**, төл әліпби, төл жазу қандай да бір ұлттың мәдени құндылығын, оның өзіндік бет-бейнесін көрсетеді.

**Үшіншіден**, тілдің табиғатына, даму заңдарына, фонетикалық жүйесі мен грамматикалық құрылысына лайықталып таңдалған, соған сәйкес орфографиялық, орфоэпиялық ережелерін жасауға икемді әліпби жасау лингвистикалық біліктілікті көрсетеді.

**Төртіншіден**, таңдалып алынған әліпбиді қоғам санасы дұрыс қабылдап, тілдің қоғамдағы қызмет етуін толыққанды өтей алуы, тіл тұтынушылардың сол тілді еркін меңгеруіне ықпал етуі, тілдік бөгетті жеңе алуы мәселенің әлеуметтік лингвистикалық қырын танытады.

**Бесіншіден**, әліпби ауыстыру – бұл, тілдік реформа жүргізу деген сөз. Ал тілдік реформаның басқа реформалардан айырмашылығы – ол, тілді тұтынушы халықтың әрбір мүшесіне дейін қамтитындығында. Сондықтан әліпби ауыстыру ұлттық жаңғырудың бастамасы, еліміздің лингвистикалық егемендігінің белгісі саналады. Бұл үшін алдымен халық арасында мәселенің мәнін ашып түсіндіру, ұғындыру, насихаттау т.б. жұмыстар жүргізілуі керек.

**Алтыншыдан**, әліпби ауыстыру көп қаражатты қажет етеді. Демек, ол экономикалық жақ-тан нақтылы әрі тиімді шешілуі керек. Олай болса, осы және басқа мәселелерді жинақтап қорытындылайтын, бағыт-бағдар көрсететін үкімет тарапынан арнайы тұжырымдама қабылдануы тиіс.

2006 жылдың қазанында президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халықтар ассамблеясының XII сессиясында сөйлеген сөзінде: «Латын әліпбиін қарайтын кез келді. Бұл мәселені кезінде кейінге қалдырған едік. Қалай болғанда да, латын әліпбиі бүгін де телекоммуникациялық салаларда басымдыққа ие болып отыр. Сондықтан да, бұрынғы кеңестік елдердің көпшілігінің латын әліпбиіне көшуі де кездейсоқ емес. Мамандар осы мәселені зерттеп, нақты ұсыныстарын жасауы тиіс. Біздің балаларымызды ағылшын тілінде оқытудың өзі латын әліпбиімен байланысты. Ал біз қазір барлық мектептерде ағылшын тілін оқытамыз. Сондықтан мұнда тұрған қорқынышты ештеңе жоқ, -дей келіп, - ...Қазақ әліпбиін латынға көшіру жөніндегі мәселеге қайта оралу керек. Мамандар жарты жылдың ішінде мәселені зерттеп, нақты ұсыныстармен шығуы тиіс. Әлбетте біз бұл жерде асығыстыққа бой алдырмай оның плюстері мен минустарын зерделеп алуымыз керек», - деген еді [2].

Бұл мәселе бұдан кейін Елбасының «Қазақстан – 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында көтерілді. Онда: «Біз 2025 жылдан бастап, әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады», -деп осы жолы бұл мәселеге нүкте қойды [3].

Бізге неге әліпби ауыстыру қажет дегенге келсек, оның көптеген себептері бар. **Біріншіден**, тіліміздің табиғи заңдылықтары бұзылып барады. Өзге тілдің дыбысы, өзге тілдің сөзі, өзге тілдің ережесі өз тілімізді өгейсітіп айтқанымыз жазғанымызға сәйкес келмей, өз сөзіміз өзіміздікі болмай отыр. Бұл әсіресе тіліміздің фонетикалық жүйесін қатты әсер етті. Үндестік заңы тұншықты. Тіліміз әуезділігінен айырылды.

**Екіншіден**, тіліміз осы заманғы ғылыми-техникалық прогреске икемді болмады, терминологиямыз жетіспейді деумен өзге тілдің сөзін аударамыз деп өзегіміз талды.

**Үшіншіден**, өзге тілден сөз ауысу тоқтады. Кірме сөздер қазақтың айтылуына негізделмей, сол тілдің нұсқасында енді. Тіліміз «импорттанған» сөздерге толды. Өзге тілден сөз алғанда оны басып-жаншып ұлттық дәстүрде алу керек деген принцип далада қалды. Міне, осындай және тағы басқа да факторлар тілімізді дамытуға кедергі келтіріп отыр.

Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде дамыту, әлемнің дамыған тілдерінің қатарына қосу, болашақ тілі болуына жағдай жасау – әрбір қазақ азаматының арманы. Біз бүгінгі күні әліпби ауыстыру арқылы осы уақытқа дейін кеткен кемшіліктерді жоя отырып, жаңа тұрпаттағы тіл дамыту жұмысын саналы түрде қолға алуымыз қажет.

**Зерттелетін нысанның талқылануы.** Жалпы әліпби – адамдар ақылдаса отырып жасайтын, тіл дамытудағы саналы әрекеттердің бірі. Қазіргі таңда елімізде әліпби таңдау, оның ішінде латын графикасына негізделген қазақ жазуын жасау мәселесі өткір күн тәртібіне қойылды. Мұны мен де қолдаймын. Өйткені, жоғарыда айтып өткеніміздей, орыс жазуына негізделген қазіргі қазақ-орыс жазуы ұлттық мүддеден ауытқып, басқа жаққа бет алып бара жатыр. Мұны күнделікті газет, журнал, ғылыми кітап, оқулықтардың кез келгенін алып, ондағы мәтіндердегі сөздерді орфографиясына қарай топтастырып, саралап көрсек, таразының бір басында қазақ тілінің заңдылығымен жазылған, екінші басында орыс тілінің тәртібіне түскен алабөтен сөз үйірін байқаймыз.

Жыл өткен сайын мұндай «импортталған» сөздердің саны еселеп өсіп, көбейіп бара жатыр. Бұл қазақ тілінің ежелден келе жатқан дәстүрлі нормасының бұзылу қаупін туғызып, қарсы тұру иммунитетін әлсіретуге алып келді. Ал дәстүрлі нормасынан, қорғаныштық қабілетінен айырылған тіл қанатынан айырылған құстай дәрменсіз болып, қоғамдық қызметін ойдағыдай атқара алмайды. Сондықтан тіліміздің төл табиғатын бұзбай сақтап қалу үшін қазіргі қазақ орфографиясын қалай болғанда да өзгертпей, реформаламай болмайды. Ал ол үшін қазақ тілінің фонетикалық жүйесін дәл бейнелеу тұрғысынан келгенде бізге орыс графикасынан гөрі латын алфавиті қолайлы.

Латын графикасына көшу арқылы біз тіліміздің табиғатын сақтап, даму заңдылығын бұзылмастан тілдің фонетикалық жүйесін түзеп, орфографиямызды қалпына келтіреміз. Қазіргі заманда өзімен-өзі бөлек, оқшау тұратын, томаға тұйық жеке өмір сүретін ешбір халық, ұлт жоқ. Дүниежүзі халықтары бір-бірімен әртүрлі экономикалық, мәдени, саяси т.б. қарым-қатынаста өмір сүреді. Демек, олардың осындай өзара байланыстары тілдерінің де қарым-қатынаста болуына, араласуына әкеледі. Бір тіл екінші тілден сөз алып лексикалық қоры байып, дамып отырады.

Бір-біріне сөз ауыспайтын әлемде бірде бір тіл жоқ. Бұл әсіресе қазіргідей ғаламдасу заманында қашып құтыла алмайтын заңдылық. Бірақ бір тілден екінші тілге сөз, сөз тіркесі, сөйлем т.б. тілдік бірліктер ауысып араласқанымен, бір тілден екінші тілге дыбыс алмасуы өте сирек құбылыс. Дыбыс алмасу – екінші тілдің сөзін алғанда оның дыбысын қоса алу – тіл заңдылығының бұзылуына алып келетін зиянды үдеріс. Сондықтан дүниедегі дамыған елдер өзге тілдің дыбысын алмауға, тіл заңдылығын бұзбауға, тіл тазалығын сақтауға қатты көңіл бөледі.

Айталық, ағылшындар француз сөзін қалай жазамыз деп француз тілінен дыбыс алмайды. Сол сияқты жапондықтар «қытай сөзін қалай таңбалаймыз» деп қытай дыбысын өздерінің жазу жүйесіне енгізбейді. Бір графикалық жүйеде бола тұра орыстар қазақ сөзін қалай жазамыз деп қазақтың «қ» дыбысын алмайды, өздерінің дыбысымен «казак»

деп жазады. Сол орысша жазу ізімен ұлтымыздың, мемлекетіміздің атын латын әрпімен «Kazakhstan» деп қате жазып жүрміз. Ал біз неге орыс тілінен енген «циркуль» деген сөзді «серкөл» деп жазбай, сол тілдің «ц» дыбысын әліпбиімізге енгізіп, «циркуль» деп жазуға мәжбүр боламыз.

Қазақтар мен орыстар көрші халықтар ретінде ежелден қатар өмір сүріп келеді. Бұл олардың тілдерінің үнемі қарым-қатынаста болуына, бір біріне сөз ауысуға себепші болды. Бұл күнде бірінің сөзі екіншісіне сіңісіп кеткені соншалық олардың о баста қай тілден енген сөз екенін айыру қазір мүмкін емес болып кеткен жайттар баршылық. Бұл олардың бір бірінің сөзін өз дыбыстауына, өз тілдерінің заңдылығына сәйкес алуына байланысты. Мысалы: ата-бабамыз «Москва» сөзін өз дыбыстауында «Мәскеу», «самоварды» «самаурын», «кроватьты» «керует» деп алды. Сол сияқты осы күнгі орыс тіліндегі «стакан» қазақтың «ұстаған» сөзінен, «деньги» «теңге» сөзінен ауысқаны баршаға аян.

Әрбір тілден өзге тілден сөз алғанда өз тілінің заңдылығына сәйкес дәстүрлі дыбыстау жолымен немесе баламасын тауып аударма жасау арқылы алады. Сөйтіп тілінің сөздік қорын байытады. Бұлардың ішінде бірінші жолмен, яғни өзге тіл сөзін тілдің фонетикалық заңдылығына сай дыбыстап басып, жаншып алу қазақ тілінің табиғатына жақын келеді. Біздіңше, бұл сол тілді тұтынушылар арасындағы тілдік бөгетті азайтады, тілдің қарым-қатынасты оңайлатады.

Латын әліпбиін таңдауымыздың себебі не? Жалпы қай әліпбиді таңдасақ та ондағы таңбалар қазақ тілінің өзіндік дыбыстық жүйесіне сай келсе болғаны. Әліпбиде жат дыбыстар болмауы керек. Басқаша айтқанда, мынадай орыс сөзін қалай жазамыз деп орыс тілінің дыбысын, ағылшын сөзін жазамыз деп ағылшын тілінің дыбысын алуға болмайды. Олай ететін болсақ, әліпби ауыстырудың қажеттілігі жоқ. Қарап отырсақ, кирилл әліпбиінің иесі - орыстар, армян жазуының иесі - армяндар, иероглиф – қытайдікі, араб - жазуы арабтікі, ал латын әліпбиі барлық тілдерге ортақ. Өйткені латын тілі – тек жазуда ғана қолданылатын өлі тіл. Сондықтан оны ағылшын да, француз да, неміс те, италияндық та, өзбек пен түріктер де пайдаланады. Латын әліпбиі сондай-ақ ғылым мен техникада, әсіресе компьютер тілі ретінде кеңінен қолданылады. Сондықтан латын графикасына негізделген қазақ жазуын жасау – заман талабы, уақыт сұранысы.

Әліпби ауыстыру - өз тілімізді ұмытып басқа тілге (латын тіліне) көшу емес, ана тілімізді түлетіп, қоғам сұранысы сай ету, қолданыс аясын арттырып, осы заманғы ғылыми-техникалық прогреске икемді тіл ету. Жаңа әліпбиді игеру бүгін басталып, ертең аяқталатын мәселе емес. Ол арнайы бекітілгеннен кейін өзіндік емле ережелері жасалып, кезең-кезеңмен жүзеге асатын кешенді үдеріс. Жаңа әліпбиді игере алмаймыз деп қорқудың, дабыра қылудың еш қисыны жоқ. Қайта ана тілімізді әлемнің дамыған тілдерінің қатарына қосатын жақсы жаңалыққа үн қосып, қолдау білдірейік.

Енді латын графикасына негізделген қазақ әліпбиінің талқылауға ұсынылған жобаларына байланысты өз ойымды ортаға салайын. 2017 жылдың 11 қыркүйек күні Парламенттік тыңдауға ұсынылған қазақ әліпбиінің бірінші жобасындағы кейбір дыбыс таңбаларын ой елегінен өткізіп қайта қарау керек. Әсіресе бұл жіңішке дауысты «Ә», «Ө», «Ү» дыбыстарына байланысты. Бұл дыбыстарды ұсынылған әліпби жобасындағы диграфтармен беру көптеген қиындықтар туғызатын сыңайлы.

#### **Атап айтқанда:**

**Біріншіден**, осы уақытқа дейінгі қолданылып келген әртүрлі қазақ әліпбилерінде мұндай бір дыбысты қос таңбамен беру кездеспейді. Сондықтан осыған орай қоғамдық сана «бір таңба – бір дыбыс» түрінде қалыптасқан. Екі таңбамен бір дыбысты беру, оның үстіне өзіміздің төл дыбыстарымызды айту мен жазуда қиындық туғызады, шатасуға әкеледі. Оны оқытып үйретуге, дағды қалыптастыруға ұзақ уақыт кетеді.

**Екіншіден**, қазақ тілінің заңдылығында екі дауысты дыбыстың қатар келуі де тілдік санаға кері әсер етеді.

**Үшіншіден**, жалғамалы тілдер типіне жататын қазақ тіліндегі сөздердің бір буынды түбірлерге дейін бөлшектене алатынын ескерсек, бір дыбыстың екі таңбамен берілуі сөз түбірі мен қосымшаларын айыру да, сөзді буынға бөлуде қиындық туғызып, әртүрлі әуре сарсаңға салады.

**Төртіншіден**, тіліміздегі үндестік заңына нұқсан келеді, ілгерінді және кейінді ықпал заңдылықтарына мұның әсер ететіні анық.

**Бесіншіден**, жаңа әліпби жобасындағы осындай шикіліктер «Ғ» және «Ң» дыбыстарына да қатысты.

**Алтыншыдан**, жазу – жауапты іс, өйткені жазу дұрыс қабылданбаса, ол тұтастай тілді өзгертіп жібереді. Бізде әуелі тілдік заңдылықты қолдан жасап алып, сонан соң тілді сол заңдылыққа бейімдеуге тырысушылық кездеседі. Мұндайға жол беруге болмайды.

**Жетіншіден**, қоғамда пікір туғызып, шикіліктері мен олқылықтары бар деп көрсетіліп жүрген мұндай әліпби жобасын одан әрі көпшілікке салып, дау-дамайға жібере беруге болмайды. Тіл мамандары бас қосып бір шешімге келгені жөн.

2017 жылдың 9 қазанында Елбасы назарына ұсынылған, «Ақорда кз» сайтында жарияланған жаңа әліпби біздің графикалық санамызға сай «бір әріп – бір дыбыс» ыңғайында жасалған. Бұл үйренуге де үйретуге де ыңғайлы. Тілдің заңдылығына да сай келіп тұр. Латын графикасындағы 26 таңба да толық игерілген деп айтуға болады. Тіліміздегі жіңішке дауысты «Ә», «Ө», «Ү» дыбыстары, сондай-ақ дауыссыз «Ғ», «Ң» дыбыстары апострофтармен берілген. Мұндай үлгі бірнеше тілдерде (неміс, түрік, әзербейжан, өзбек т.б.) бар. Сондықтан одан қорқудың қажеті жоқ. Сондай-ақ жаңа әліпбиде кірме дыбыстар ретінде 4 дыбыстың таңбасы (Ф, Х, В, Ч) алынған. Бұл да қажет болар. Өйткені, бұл дыбыстармен көптеген сөздер (мыңнан аса) енген, оларды қайта таңбалап, шатасушылық тудырудың қажеті жоқ сияқты. Бірақ бір ескеретін жағдай бұл кірме дыбыстарды негізгі қазақ әліпбиіне ендірмей, оларды қосымша ретінде, өзге тілдерден енетін сөздерді жазуда қолданатын дыбыстар етіп алу керек. Өзіндік емле ережесі жасалуы тиіс. Бұл айтылғандар жаңа әліпби жобасын талдау барысындағы біздің құптайтын тұстарымыз. Ал енді кейбір дыбыс таңбаларына таңбалауға байланысты ұсыныстарымыз да жоқ емес. Олар:

**Біріншіден**, тілімізде «Ы» және «І» дыбыстары жуан және жіңішке пар дыбыстар ретінде қатар жүреді. Сондықтан осы дыбыстарды «А» және «Ә», «О» және «Ө», «Ү» және «Ү» дыбыстары сияқты бір таңбамен, яғни дауысты «Ы» дыбысын ешбір апострофсыз «І» таңбасымен, жіңішке «І» дыбысын апостроф немесе жоғары жағына нүкте қою арқылы «І'» таңбасымен берсе дұрыс болар еді.

**Екіншіден**, жаңа әліпби жобасында «І» таңбасымен екі дыбыс дауысты «И» және дауыссыз «Й» беріліпті. Осындағы дауысты «И» дыбысы біздің тілімізде жоқ болғандықтан оны алып тастау керек. Ал дауыссыз «Й» дыбысын «Ү» таңбасымен беру керек.

**Үшіншіден**, әліпби жобасында дауыссыз «У» дыбысы апостроф арқылы «Ү» таңбасымен беріліп тұрғаны біздіңше дұрыс емес. Жалпы әліпбиде алдымен таңбаның аз болғаны, сондай-ақ қосымша дәйекшелердің тіптен аз болғаны дұрыс десек, «У» дыбысын «W» таңбасымен берген жөн.

**Төртіншіден**, жаңа әліпби жобасында латын графикасында бар «С» таңбасы игерілмей қалған, ол таңбаны апострофпен «Ч» дыбысын беруде ғана қолданған. «Ч» дыбысын түркі халықтарында және өзіміздің оңтүстік говорларда бар деп алудың қисыны жоқ сияқты. Бұл дыбысты «Ш» дыбысымен айтуға әбден болады. Сондықтан ешқандай апострофсыз «С» таңбасын «Ш» дыбысының таңбасы ретінде алу керек. Сонда әліпбиде таңба да, апостроф та азаяды.

**Бесіншіден**, жоғарыда айтып өткеніміздей, жаңа әліпби жобасында кірме үш дыбыс (Ф, Х, В) алынған. Осылардың ішінде «Н» таңбасымен «Х» және «Һ» дыбыстары берілген. Біздіңше «Һ» дыбысын алып тастау керек. Өйткені ол дыбысты қазақтың «Қ» дыбысы толық алмастыра алады. Егер қабылдағалы отырған әліпбиді «латын графикасына негіз-



делген қазақ әліпбиі» деп атайтын болсақ, онда тілімізге тән емес жат дыбыстар болмауы керек. Сондықтан біздің ұсынысымыз мұндай кірме дыбыстар негізгі әліпбиге қосымша ретінде беріліп, өз алдына емле ережесі жасалуы керек сияқты.

**Алтыншыдан**, жаңа әліпби жобасында пайдаланғалы отырған апострофтардың қойылуын әлі де ойлану керек. Латын әліпбиін алған елдердегі (әсіресе түркі халықтарының) тәжірибе ескерілгені дұрыс.

**Жетіншіден**, қабылдағалы отырған жаңа әліпбиімізді компьютердің перне тақтасына орналастырылуы да мінсіз болуы керек. Ол ағылшын, орыс немесе басқа тілдердегі мәтінді теруге кететін уақыт мөлшерінен кем болмауы тиіс. Өйткені осы күнгі пайдаланып жүрген кирилл жазуындағы әліпбиіміздің перне тақтада ретсіз орналасуы кесірінен қазақ тіліндегі мәтінді орыс не ағылшын тілінде теретін уақыттан көп жұмсалатыны, қиындық тудыратыны көп айтылып жүр.

Осы жоғарыда айтылған мәселелерді, яғни бізге неге әліпби ауыстыру қажет деген мәселе мен латын әліпбиін таңдауымыздың себебі не деген сұрақтарды жалпы жұртшылық бүгінгі күні түсінді, халықтың көпшілік бөлігі өздерінің оң көзқарасын білдірді деп ой түюге болады. Оның үстіне Елбасы латын графикасына негізделген қазақ әліпбиінің соңғы жобасына қол қойды.

Енді **алдымыздағы міндет** – осы қол қойылған әліпбидің кем-кетігін жөндеп, оны қолданудың емле ережесін жасау. Бұл алдыңғы мәселеден де күрделі, аса жауапты іс. Оны жоғарыдағы мәселелер сияқты бүкіл халыққа салып, дабыра қылудың қажеті жоқ. Бұл, біздіңше, ұйымдасқан түрде аса саналылықпен шешілетін жұмыс. Ол үшін Президент Жарлығына сәйкес қазақ әліпбиін латын графикасына ауыстыру бойынша үкімет құратын комиссия Астана не Алматы қаласында съезд не конференция сияқты бір үлкен республикалық жиын ұйымдастыруы қажет.

Ол жиынға алдымен осы әліпби мәселесімен айналысып жүрген барлық тіл мамандары мен ІТ мамандарын, содан соң орта мектеп, арнаулы орта және жоғары оқу орындарының мамандарын, сондай-ақ барлық өңірлердегі тіл саясатымен тікелей айналысып жүрген мемлекеттік қызметшілер мен басқа да мамандарды қатыстырып, олардың өзіндік пікірлері мен ұсыныстарын тыңдау қажет. Бұлардың бәрі ашық түрде БАҚ арқылы жұртшылыққа таратылып отыруы керек. Жиынға бас қосқан мамандар ақылдаса отырып, бір шешімге келіп, нақты байлам жасалған соң қазақ жазуын латын әліпбиіне ауыстыру бойынша құрылған ұлттық комиссия арнайы тұжырымдама жасап, қазақ жазуының жаңа емле ережесін дайындап халыққа ұсынуы қажет. Ол одан әрі талқылауға жатпайтын, халықты осы іске барынша сендіре алатын, орындауға жұмылдыра алатын құжат болуға тиіс. Жалпы жаңа әліпби ешқандай дау туғызбауы керек. Өйткені жазу – аса жауапты іс, ол дұрыс қабылданбаса тұтастай тілді өзгертіп жібереді. Осындай жан-жақты ойланып жасалған осындай мүлтіксіз әліпби мен мінсіз жазу ережесі ғана қазақ тілін дамытып, қолданыс аясын кеңейтіп, әлем тілдерінің қатарына қосады.

### Әдебиеттер тізімі

- 1 Хасанұлы Б. Ана тілі – ата мұра (Қазақ тілінің жержүзі тілдері жүйесіндегі алатын орны) / Б. Хасанұлы – Алматы: Жазушы, 1992. -207 б.
- 2 Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқы ассамблеясының XII сессиясында сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан. - 2006. - 25 қазан.
- 3 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2050» стратегиясы [электронды ресурс]. - 2012. - URL: [http://www.akorda.kz/ru/official\\_documents/strategies\\_and\\_programs](http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs) (қарастырған мерзімі: - 17.12.2012).

**А.М. Абасилов**

*Кызылординский государственный университет им. Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан*

### **Новый казахский алфавит: социолингвистические проблемы, пути их решений**

**Аннотация.** Автор статьи, размышляя о языковой политике, его предмете и целях, дает ответы на такие вопросы, как: чем вызвана необходимость внесения изменений в язык, в его систему и строение, как человек может влиять на развитие языка, насколько это возможно, кем планирует и осуществляет языковую политику?

Во многих странах основным субъектом, планирующим языковую политику, являются различные государственные и негосударственные органы и институты, которые занимаются проблемами создания нормативно-стилистической системы языка, формирования и развития ее терминологии, совершенствования алфавита и правописания. Необходимо отметить, что алфавит – одно из важных осознанных действий по формированию письменной речи, важный принцип языковой политики.

Автор статьи отмечает, что в любой стране и в любом обществе создание алфавита или его замена – проблема всенародная и прежде всего национальная, к решению которой следует подходить с политической, культурной, лингвистической, социальной, социально-лингвистической сторон и обосновывает причины. Вместе с тем, анализирует и делится своими мыслями о необходимости перехода на латинский алфавит, о причинах выбора нового алфавита, дает анализ предложенных проектов по переходу на латинскую графику.

**Ключевые слова:** языковая политика, лингвистика, алфавит, латинская графика, казахская письменность.

**A.M. Abasilov**

*Korkyt Ata Kyzylorda State Universit, Kyzylorda, Kazakhstan*

### **New Kazakh Alphabet: Sociolinguistic Problems and Their Solutions**

**Abstract.** Reflecting on the language policy, its subject and goals the author of the article gives answers to such questions as: what is caused by the need to make changes in the language, in its system and structure, how can a person influence the development of the language, as far as possible, and who plans and implements language policy?

Different state and non-state agencies and institutions that deal with the problems of creating a normative-stylistic system of language, the formation and development of its terminology, the development of the alphabet and spelling are the main subject of planning language policy in many countries. It should be noted that the alphabet is one of the most important conscious actions for the formation of written speech and an important principle of linguistic policy.

The author of the article notes that in any country and in any society the creation of the alphabet or its replacement is a nationwide and, above all, national problem, the solution of which should be approached in terms of political, cultural, linguistic, social and sociolinguistic aspects and he valid the reasons. At the same time, he analyzes and shares his thoughts about the necessity to switch to the Latin alphabet, reasons for choosing a new alphabet and gives an analysis of the proposed projects on the transition to the Latin graphics.

**Key words:** language policy, linguistics, alphabet, Latin graphics, Kazakh writing.



## References

- 1 Hasanulu B. Ana tili – ata mura (Kazak tilining zher zhuzy tilderi zhuesindegi alatyn orny) [Native language – paternal heritage (Role of the Kazakh language in the world languages system)] (Zhazushy, Almaty, 1992, P. 272). [in Kazakh]
- 2 N.A. Nazarbayevtin Kazakstan halki assambleyasynyng XII sessyasynda soulegen sozy [Speech of N.A. Nazarbaev in at the XII session of the Assembly of People of Kazakhstan], // Egemen Kazakhstan, 24 oktober, 2006. [in Kazakh]
- 3 Nazarbayev N.A. Kazakstan – 2050 strategyasy [electronic resource]. - 2012, - URL: [http://www.akorda.kz/ru/official\\_documents/strategies\\_and\\_programs](http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs) (period considered: 16 December), // Akorda, Astana, 14 December. [in Kazakh]

### Автор туралы мәлімет:

*Абасилов А.М.* – филология ғылымдарының кандидаты, қазақ тілі мен әдебиеті және журналистика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Желтоқсан көш. 40, Қызылорда, Қазақстан.

*Abasilov A.M.* – candidate of philological sciences, associate professor of the Kazakh language, literature and journalism department, Korkyt Ata Kyzylorda State university, Zheltoksan street 40, Kyzylorda, Kazakhstan.

XFTAP 17.71.07

### М.И. Абдуов<sup>1</sup>, Н.М. Абдуова<sup>2</sup>

<sup>1,2</sup>Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті,  
Қарағанды, Қазақстан  
(E-mail: <sup>1</sup>abduov\_m@mail.ru, <sup>2</sup> nazilya\_abduova@mail.ru)

### «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» жырындағы діни мотивтер

**Аңдатпа.** Қазақ фольклорында ауыз әдебиетінің қандай туындысы болмасын белгілі бір деңгейде діни наным-сенімдермен байланысып жататындығы белгілі. Оның өзі сандаған ғасырлар бойына халықтың ұлттық дәстүрімен үндесіп, арнайы қолданысқа айналған ислам дінінің қағидаларына тікелей қатысты. Діни мотивтердің көркем туындылардағы көрінісі шығарманың тартымдылығын, әсерлілігін арттырып тұратындығы ақиқат.

Діни мотивтердің аясында иман келтіру, жаратушыға жалбарыну, жаратушыдан бала тілеу, ғайыптан хабар алу, ғажайып туу, құдіретті істер және тағы басқалары жатады. Бұлардың барлығы бір ғана шығарманың бойынан кездеседі деп кесіп айтуға болмайды. Дегенмен, жаратушыға жалбарыну, бала тілеу тәрізді тағы басқа мотивтердің жиі ұшырасатындығын жоққа шығара алмаймыз. Бір ғана жалбарыну мотивінің өзінде сан-салалы қолданыстың жатқандығын аңғарамыз. Кейбір шығармаларда қорқынышты құбылыстардан құтқару үшін жалбарынса, енді бірінде жеңіске жету үшін немесе көзделген мақсатқа жету үшін жалбарынулар болады. Бұл мақалада осындай мотивтерді басшылыққа ала отырып, олардың маңызы мен көркем әдебиетте алатын орнын айқындауға айрықша көңіл бөлінген.

**Түйін сөздер:** Ауыз әдебиеті, лиро-эпостық жыр, діни мотив, фольклор, эпикалық туындылар, адами қабілет.

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.  
Филология сериясы» журналында мақала жариялау ережесі**

1. **Журналдың мақсаты.** Әдебиеттану және тілтану саласындағы ғылыми зерттеу нәтижелерін, филология ғылымының өзекті мәселелерін, тіл және әдебиет саласындағы оқыту әдістемесін, ғылыми конференцияның мағыналы материалдарын, библиографиялық шолу мен сыни тақырыптағы ғылыми құндылығы бар, мұқият тексеруден өткен материалдарды жариялау.

2. **Журналда мақала жариялаушы автор** мақаланың қол қойылған 1 дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және **vest\_phil@enu.kz** электрондық пошталарына **Word** форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

**Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.**

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді.

4. **Мақаланың көлемі** 8 беттен кем болмауы және 16 беттен аспауға тиіс.

5. **Мақаланың құрылымы:** (қағаз беті - **A4**, кітап сұлбасында, беттеу жолы бар жағынан – 20 мм. Шрифт: **Times New Roman** - нұсқасында, әріптің көлемі (кегель) - **14**);

6. **XҒТАР** <http://grnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында;

**Автор(лар)дың аты-жөні** – жолдың ортасында, қою кіші әріппен жазылады;

**Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті** (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс істейтін болса, онда әр автордың жұмыс орны қасында курсивпен жазылуы керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың **E-mail-ы** – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

**Мақала атауы** – жолдың ортасында, жартылай қою кіші әріппен жазылады;

**Аңдатпа** - 100-200 сөз; формуласыз, мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (**кіріспесі, мақаланың мақсаты мен міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың зерттеу әдістері, нәтижелері мен талқылаулары, қорытындысы**) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет.

**Түйін сөздер** (6-8 сөз немесе сөз тіркесі) - Түйін сөздер мақала мазмұнын ашатын, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы көп кездесетін сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-ізвестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

**Негізгі мәтін** мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – жола-ралық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады. Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын әрі сканерден өтпеген болуы керек.

Мақаладағы формулалар тек мәтінде оларға сілтеме берілсе ғана нөмірленеді.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсініктеме берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

## Әдебиеттер тізімі

Мәтінде әдебиеттерге сілтеме тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің нөмірленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіледі: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1, 253 б.] арқылы, екінші сілтеме [2, 182 б.] арқылы т.с.с. жүргізіледі.

**Әдебиеттер тізімінде** кітаптың жалпы бет көлемі көрсетіледі.

**Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды.** Сонымен қатар, рецензиядан өтпеген басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгісін төмендегі мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз).

Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

**Авторлар туралы мәлімет:** автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

**7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет.** Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның кейін қайтарылуы, оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді. Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) үш күн аралығында қайта қарап, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі керек. Рецензент **жарамсыз** деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

**8. Төлемақы.** Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылға ЕҰУ қызметкерлері үшін 4500 тенге және басқа ұйым қызметкерлеріне 5500 тенге болып белгіленді.

### Реквизиттер:

РГП ПХВ «Евразийский национальный  
Университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК  
Столичный филиал АО «Цеснабанка»  
КБЕ 16  
БИН 010140003594  
БИК TSES KZ KA  
Счет в кодировке IBAN –  
KZ 91998 BTV 0000003104

*«Басылым үшін» (жіберушінің аты-жөні)*

## **Provision on articles submitted to the journal “Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series”**

1. Publication of carefully selected original scientific works in the fields of literary studies, linguistics, reflecting the actual problems of philology, teaching language methods and literature, the most significant materials of scientific conferences, bibliographic summaries and reviews.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail **vest\_phil@enu.kz** in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

**Language of publications:** Kazakh, Russian, English.

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

4. **The volume of the article** should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. **Structure of the article** (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

**GRNTI** <http://grnti.ru/> - first line, left

**Initials and Surname of the author (s)** - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - center alignment, italics

**Author's e-mail (s)**- in brackets, italics

**Article title** - center alignment, bold

**Abstract** (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

**Key words** (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the «red line» -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

In the article, only those formulas are numbered, to which the text has references.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

## References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see below in the sample of article design).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

**6. The article must be carefully verified.** Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

**7. Work with electronic proofreading.** Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication. Periodicity of the journal: 4 times a year.

**8. Payment.** Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

### Requisites:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК  
Столичный филиал АО «Цеснабанка»  
КБЕ 16  
БИН 010140003594  
БИК TSES KZ KA  
Счет в кодировке IBAN –  
KZ 91998 BTV 0000003104

*«for publication of the full name»*



## **Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия Филология»**

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ в области литературоведения и языкознания, отражающие актуальные проблемы филологических наук, методы преподавания языка и литературы, а также наиболее значительные материалы научных конференций, библиографические обзоры и рецензии.

2. **Автору, желающему опубликовать статью в журнале** необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail **vest\_phil@enu.kz**. При этом должно быть строго выдержано соответствие между **Word**-файлом и твердой копией.

**Язык публикаций:** Казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. **Объем статьи** не должен превышать 16 страниц (от 8 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

**ГРНТИ** <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

**Инициалы и Фамилию автора(ов)**- выравнивание по центру, курсив

**Полное наименование организации, город, страна** (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

**E-mail автора(ов)** – в скобках курсив

**Название статьи** – выравнивание по центру полужирным шрифтом

**Аннотация** (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

**Ключевые слова** (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

**Основной текст** статьи должен содержать введение, постановку задачи, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными. В статье нумеруются лишь те формулы, на которые по тексту есть ссылки.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.



## Список литературы

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1, 153 с.], вторая - [2, 185 с.] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 с.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. ниже в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

**6. Рукопись должна быть тщательно выверена.** Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

**7. Работа с электронной корректурой.** Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Авторам в течение трех дней необходимо отправить корректуру статьи. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

**Периодичность журнала: 4 раза в год.**

**8. Оплата.** Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

### Реквизиты:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК  
Столичный филиал АО «Цеснабанка»  
КБЕ 16  
БИН 010140003594  
БИК TSES KZ KA  
Счет в кодировке IBAN –  
KZ 91998 BTV 0000003104  
*«за публикацию ФИО»*

## *Рәсімдеу үлгісі / Образец оформления статьи / Template*

XFTAP 17.09.91; 17.07.31

**А.Ж. Шәріп**

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*  
(E-mail: amantay\_sh@hotmail.com)

### **Хүсейін Жавид және XX ғасыр басындағы қазақ поэзиясы: рухани ізденістер мен көркемдік ерекшеліктер**

**Андатпа.** XX ғасыр басында түркі халықтарының рухани өміріне белсене атсалысқан алдыңғы қатарлы қаламгерлер шоғыры кейінгі ұрпаққа бай әдеби мұра қалдырды. Солардың бірі – «Шығыстың Шекспирі» атанған эзербайжан ақыны, драматургы Хүсейін Жавид. Өкінішке қарай, оның шығармалары қазақ оқырманына бейтаныс болып келеді. Мұның негізгі себебі – өзара аударма тәжірибесінің жүйелі түрде жолға қойылмағандығы және қазақ-эзербайжан әдеби байланыстарын ғылыми тұрғыдан зерттеудің осы уақытқа дейін жеткілікті дәрежеде қолға алынбағандығы. Сондықтан бұл бағытта әдебиеттанушылардың алдында тың мақсаттар пен міндеттер тұр. Негізінен Низами Гәнжәуи, Абай Құнанбаев, Мырза-Фәтәли Ахундзадә секілді классиктері шығармаларынан ғана азды-көпті хабардар екі халықтың арғы-бергі әдебиетіндегі құбылыстарды ең алдымен салыстырмалы-тарихи әдіс тұрғысынан таразылау қажет. Бұл мақалада Хүсейін Жавидтің өлеңдеріндегі романтизм оның өзімен замандас қазақ ақындарының (М.Жұмабаев, М.Дулатов, С.Торайғыров, Б.Күлеев) поэзиясындағы ұқсас сарындармен ұштастыра қарастырылып, екі ел әдебиеті дамуының сол кезеңіндегі идеялық-көркемдік ізденістер көп ретте ортақ мәдени-рухани арнадан бастау алғандығы нақты мысалдармен дәлелденеді.

**Түйін сөздер:** ұлттық поэзия, әдеби байланыстар, романтизм, Батыс-Шығыс, адамгершілік мұраттар, түрікшілдік сарындары.

#### **Мақала мәтінде төмендегі бөлімдер қамтылуы қажет:**

- кіріспесі,
- мақаланың мақсаты мен міндеті,
- қарастырылып отырған сұрақтың зерттеу әдістері,
- нәтижелер мен талқылаулары,
- қорытынды, шешімі.

#### **Әдебиет тізімі**

- 1 Жұмабаев М. Шығармалары: Өлеңдер, поэмалар. / М. Жұмабаев – Алматы: Жазушы, 1989. – 448 б.
- 2 Күлеев Б. Айтшы, ақ қайың. / Б. Күлеев – Алматы: Жазушы, 1969. – 324 б.
- 3 Мамедова С. Г. Джавид и романтическая свобода // Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований. Матер. межд. науч.-прак. конф., 25-26 марта 2011 г. / С.Г. Мамедова // – Пенза-Москва-Решт: Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – С. 348-352.
- 4 Джафаров М. Гусейн Джавид. / М. Джафаров – Баку: Элм, 1982. – 194 с.
- 5 Торайғыров С. Екі томдық шығармалар жинағы. – Т.І. / С. Торайғыров – Алматы: Ғылым, 1993. – 280 б.
- 6 Mərdanova S.M. Hüseyn Cavidin «Azər» poemasında lirik ricətlər // Bakı universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. / S.M. Mərdanova // – 2010. №3. – P. 49.
- 7 Мұқанов С. XX ғасырдағы қазақ әдебиеті. 1-бөлім (Ұлтшылдық, байшылдық дәуірі) // Классикалық зерттеулер: Көп томдық. Т. 7. / С. Мұқанов // – Алматы: Әдебиет әлемі, 2012. – 420 б.
- 8 Akimova E. Hüseyn Cavid lirikasında dekadans // 525-ci qəzet. - 2013. -13 aprel. № 64. - P. 24.
- 9 Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Т.І. / М. Дулатов – Алматы: Мектеп, 2002. – 368 б.
- 10 Пашазаде И. Поэтические особенности русских переводов произведений Гусейн Джавида.

/ И. Пашазаде – Баку: Огуз Ели, 2013.- с. 192.

**А.Ж. Шарип**

*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан*

### **Гусейн Джавид и казахская поэзия начала XX века: духовные искания и художественные особенности**

**Аннотация.** Великолепная плеяда деятелей пера, принимавших активное участие в духовной жизни тюркских народов начала XX века, оставила будущим поколениям богатое литературное наследие. Одним из них является азербайджанский поэт и драматург Гусейн Джавид, прославившийся как «Восточный Шекспир». К сожалению, его произведения до сих пор неведомы казахскому читателю. Главная причина этого заключается в отсутствии постоянного взаимного сотрудничества в сфере художественного перевода и недостатке по сей день научных исследований о казахско-азербайджанских литературных связях. Поэтому в этом направлении перед литературоведами ставятся новые цели и задачи. Художественные явления, имевшие место в разные периоды развития литературы обоих народов, которые главным образом более или менее знакомы с произведениями классиков Низами Гянджеви, Абая Кунанбаева, Мирза-Фатали Ахундзаде, в первую очередь следует рассматривать с точки зрения сравнительно-исторического метода. В этой статье романтизм в стихах Гусейна Джавида анализируется в сочетании со схожими мотивами в поэзии его современников – казахских поэтов М.Жумабаева, М.Дулатова, С.Торайгырова, Б.Кулеева и на конкретных примерах раскрываются во многом превалирующие общие культурно-духовные источники в их идейно-художественных исканиях.

**Ключевые слова:** национальная поэзия, литературные связи, романтизм, Запад-Восток, гуманистические идеалы, тюркские мотивы.

**A.Zh. Sharip**

*L.N. Gumilev Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

### **Hussain Jawid and Kazakh poetry of early 20th century: spiritual quest and artistic features**

**Abstract.** At the beginning of the twentieth century a number of leading writers, actively participating in the spiritual life of the Turkic peoples, left rich literary heritage in subsequent generations. One of them is Hussain Jawid, the Azerbaijan poet and playwright, the “East Shakespeare”. Unfortunately, his works are unfamiliar to the Kazakh reader. The main reason for this is the systematic mismatch of interpreting practices and the lack of scientific research on the Kazakh-Azerbaijan literary relations. That’s why literary critics have a lot of new goals and objectives. The phenomena in the literature of the two peoples, mainly known only by classics such as Nizami Ganzhavi, Abai Kunanbayev, Myrza-Fatali Akhundzade, should be firstly compared to the comparative-historical method. In this article, romanticism in the poems of Hussain Jawid, in conjunction with contemporary Kazakh poets (M. Zhumabayev, M. Dulatov, S.Toraigyrov, B.Kuleev), is ideologically-artistic in that period of the development of the literature of both countries, from the canal is proved by concrete examples.

**Keywords:** national poetry, literary relations, romanticism, West-East, moral ideals, Turkic motifs.

### **References**

1 Zhumabaev M. Shygarmalary: Olender, poehmalar, kara sozder [Works: poems, poetries, proses] (Zhazushy, Almaty, 1989. 448 p.). [in Kazakh]

- 2 Kuleev B. Ajtshy, ak kajyn [Say, white birch] (Zhazushy, Almaty, 1969. 324 p.). [in Kazakh]
- 3 Mamedova S. G.Zhavid i romanticheskaya svoboda [Jawid and romantic freedom]. Aktual'nye voprosy teorii i praktiki filologicheskikh issledovaniy. Mater. mezhdunar. nauch.-prak. konf., 25-26 marta 2011 g. [International scientific and practical conference on topical issues of theory and practice of philological research]. Penza – Moskow – Resht, 2011. – pp.348-352. [in Russian]
- 4 Dzhafarov M. Gusejn Dzhavid [Hussain Jawid] (Elm, Baku, 1982. 194 p.). [in Russian]
- 5 Torajgyrov S. Eki tomdyk shygarmalar zhinagy. T.1 [The collection of works in two volumes. T.1.] (Gylm, Almaty, 1993. 280 p.). [in Kazakh]
- 6 Mardanova S. Khusejn Dzhavidyn «Azer» poehmasynda lirik ridzhatlar [Lyric motives in the poem «Azer» Hussain Jawid], Baky universitesinin khabarlary. Khumanitar ehmlar seriyasy [Bulletin of Baku University. Series of Humanities], 3, - p. 43-49 (2010). [in Azerbaijan]
- 7 Mukanov S. XX gasyrdagy kazakh adebieti.1-bolim (Ultshyldyk, bajshyldyk dauiri) [Kazakh literature in the beginning of the 20th century. Part 1 (Nationalism, Bourgeoisie)], Klassikalyk zertteuler: Kop tomdyk. - T.7 [Classic research: multi-volume] (Adabiet alemi, Almaty, 2002).
- 8 Akimova E. Khusejn Dzhavid lirikasynda dekadans [Decadence in the lyrics of Hussain Jawid]. 525-dzhi gazet. - 2013. - 13 aprel. №64. S.24.
- 9 Dulatuly M. Bes tomdyk shygarmalar zhinagy. - T.1. [The collection of works in five volumes. Volume 1]. (Mektep, Almaty, 2002). [in Kazakh]
- 10 Pashazade I. Poeticheskie osobennosti russkikh perevodov proizvedenij Gusejn Dzhavida [Poetic features of Russian translations of Hussain Jawid's works] (Oguz Eli, Baku, 2011) [in Russian]

**Автор туралы мәлімет:**

*Амантай Шәріп* - филология ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. Астана, Қазақстан.

*Amantai Sharip* - Doctor of Philology, professor L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Редактор: Дихан Қамзабекұлы  
Шығарушы редактор: І.Р. Құрманғалиев  
Дизайн: Ілияс Рысбекұлы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің  
ХАБАРШЫСЫ. Филология сериясы.  
-2018. - 2 (123). - Астана: ЕҰУ. 197-б.  
Шартты б.т. - 23.0   Таралымы - 35 дана

Мәтін мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы,  
Астана қ., Қ.Сәтпаев көшесі, 2.  
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті  
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31-413)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің  
баспасында басылды